

Универзитет у Нишу, Филозофски факултет –
Департман за социологију, Ниш

DOI 10.5937/kultura1443251M
УДК 316.644-057.875:37(497.11)“2009”

оригиналан научни рад

ОБРАЗОВНЕ АСПИРАЦИЈЕ СТУДЕНТСКЕ ОМЛАДИНЕ У СРБИЈИ

Сажетак: *У раду се презентују резултати емпиријског истраживања спроведеног 2009. године, на узорку од 985 студената високих школа струковних студија (30), у 28 градова у Србији, са циљем утврђивања односа који постоје између одређених елемената социјалног порекла студената високих школа струковних студија и њихових образовних, професионалних и животних аспирација. Истраживање је показало да постоји висока социјална диференцираност високих школа струковних студија, односно јасно издвајање веће заступљености студената који су пореклом из нижих и средњих друштвених слојева. У том смислу, школовање на високошколском нивоу овој генерацији младих људи би требало да омогући не само стицање знања, које је потребно за обављање сложених послова, него и више друштвене позиције у односу на генерацију родитеља (радници) и прародитеља (пољопривредници). Утврђивање социјалног порекла послужило је као пледоаје за „откривање” перспектива и аспирација студентске омладине у вези са њеном будућношћу.*

Кључне речи: *високо образовање, високе школе струковних студија, студенти, образовне аспирације*

Уводне напомене¹

Глобалне друштвене промене, трансформација привредног система, измењена структура потреба за одговарајућим кадрovima, као и процес формирања европског образовног простора, утицали су на структурисање високог образовања у Србији. Систем високог образовања у периоду трансформације српског друштва неизбежно доживљава промене, које су нарочито видљиве у неуниверзитетском сектору, у виду преображаја виших школа у високе школе. Развој високог школства и његових основних структура резултат је деловања друштвених чинилаца који утичу и на регионалну дистрибуцију високих школа струковних студија, као и на социјалну дистрибуцију студената по студијским програмима. У том смислу, реализација социјалних функција образовања (прагматичне, социокултурне, социопрестижне, професионалне) јасно се осликава у питањима формирања студентског контингента универзитетских и неуниверзитетских институција (социодемографски аспект), у избору одговарајућих студијских програма (академских или струковних) и исходима учења (развој и примена научних, стручних и уметничких достигнућа или оспособљавање за примену знања и вештина потребних за укључивање у радни процес).

Приликом анализирања услова у којима студентска омладина данас живи и припрема се за будући позив требало би имати у виду да на њу конкретни услови живота делују и позитивно и негативно. „Социјалне промјене у постсоцијалистичким друштвима јасно су показале како су постигнућа младих и њихов будући друштвени статус доминантно увјетовани стартним позицијама, односно њиховим социјалним подријетлом. Тако се млади, у настојању да остваре жељену социјалну промоцију, прије свега поуздају у обитељске ресурсе, односно социокласно обликоване могућности и ограничења.”² Омладина тежи да образовањем оствари професионалне аспирације, које ће значити и могућност

1 Припремљено у оквиру пројекта „Традиција, модернизација и национални идентитети у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција” (179074Д) који реализује Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета у Нишу, а финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. У раду су коришћени неки од резултата истраживања из необјављене докторске дисертације: Марковић-Крстић, С. (2010) *Социјално порекло студентске омладине, успех у школовању и избор студијских програма високих школа струковних студија*, докторска дисертација, Филозофски факултет, Универзитет у Нишу, Ниш, стр. 1-418.

2 Ilišin, V. (2008) Skica za sociološki portret zagrebačkih studenata: uvod u istraživanje hrvatskih studenata danas, u: *Sociologija i prostor*, vol. 46, 3/4 (181/182), str. 224-225.

осамостаљења и напредовања на друштвеној лествици. Уколико је у томе онемогућена, а с обзиром да је она онај део друштва који поставља транспарентно своје захтеве и најрадикалније врши миграције, настојаће да тражи „своје место” и друштвену средину која ће бити подстицајна за њену афирмацију на свим пољима делатности.

У раду су представљени резултати истраживања који се одnose на утицај социјалног порекла студената високих школа струковних студија на њихове образовне и животне аспирације. Отворена су и бројна питања. Какве су социјалне карактеристике омладине Србије која се школује у високим школама струковних студија? Какве су њене образовне и животне аспирације? Да ли, поучена (лошим) искуством претходних генерација, тежи да „правилним” избором образовног пута оствари своје животне циљеве?³

У нашем друштву постоје разлике у материјалном и социјалном положају младих људи, које имају важну улогу у њиховом школовању, посебно приликом избора средње и високе школе. Млади људи су свесни да је њихов циљ – социјални успех достижан уколико, најпре, направе „добар” избор образовања, потом уложе довољно труда и залагања током школовања и, најзад, успеју да се запосле. На тај начин, резултати њиховог ангажовања и рада биће социјално видљиви и адекватно вредновани. Испитивање образовних аспирација студената високих школа струковних студија указује на социјалне карактеристике младих људи који бирају студијске програме који трају краће од академских и стога омогућавају брже запошљавање и осамостаљивање. Тако се културно-образовни развој омладине, одлагање, гушење или подстицање низа образовних и социјалних аспирација, доводи у везу са материјалним могућностима породице: са дужим школовањем и издржавањем од стране родитеља или школовањем које траје краће и сопственим привређивањем.

Методологија истраживања

Предмет истраживања чине образовне аспирације студентске омладине у Србији. Циљ је испитивање утицаја социјалног порекла студентске омладине на избор студијских програма високих школа струковних студија и њене образовне и животне аспирације.⁴ Студентска омладина приказана је

3 Мојић, D. *Образовани и незaposлени: обlikовање радних биографија младих*, у: *Млади – наша садашњост. Истраживање социјалних биографија младих у Србији*, приредила Tomanović, S. и други (2012), Beograd: Čigoja štampa i Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, str. 95-109.

4 Социјално порекло студената у истраживању испитивано је преко индикатора: занимање родитеља и прародитеља, образовни ниво родитеља и

као друштвена група са специфичним карактеристикама, потребама и аспирацијама. У том смислу, задаци истраживања су: а) да се утврди која занимања обављају родитељи и прародитељи (деда по оцу и деда по мајци) студената високих школа струковних студија; б) да се испита утицај занимања родитеља и прародитеља студената и материјалног статуса на избор студијских програма високих школа струковних студија; в) да се испита утицај занимања родитеља и материјалног статуса на образовне и животне аспирације студентске омладине.

Истраживачку популацију чинили су студенти трогодишњих студија на високим школама струковних студија у Републици Србији. Узорком је обухваћено 30 високих школа струковних студија (у 28 градова) и 985 студената. За прикупљање и обраду података коришћена је метода разговора, анализа садржаја, компаративна метода и статистичка метода. Од истраживачких техника коришћене су: анкетирање⁵, интервјуисање, анализа педагошке документације, статистички приступ. Од инструмената истраживања коришћен је посебно конструисан упитник за студентску омладину – студенте високих школа струковних студија.

Теоријски оквир истраживања

Ово социолошко истраживање образовних аспирација омладине темељи се на богатом плуралистичком теоријском контексту и адекватним методолошким основама, одређеним принципима приликом прикупљања емпиријског материјала, анализе и интерпретације података. У социологији је општеприхваћено теоријско становиште према коме друштвена структура утиче на начин живота појединца, а посебно на процес његове социјализације и образовања. Због тога је веома значајно проучавање утицаја друштвених неједнакости на неједнакости у области образовања и утицај неједнакости у образовању на друге друштвене неједнакости. Тај проблем најчешће је разматран у контексту истраживања социјалних неједнакости и друштвене покретљивости. Теоријске интерпретације социјалних неједнакости у образовању су многобројне и разноврсне: функционалистичка, радикална, образовног капитала, културне депривације, позициона, интеракционистичка и марксистичка, па се могу груписати

прародитеља (школска спрема), економски (материјални) статус и резиденцијални статус (место становања). У овом раду узети су за анализу индикатори: занимање родитеља и прародитеља (деда по оцу и деда по мајци), економски и резиденцијални статус.

5 Техником анкетног упитника истраживање је обављено од 15. 4. до 15. 6. 2009. године.

(с извесним одступањима) у два основна правца, приступа: социоекономски и социокултуролошки. Док се према првом теоријском приступу, социјалне неједнакости у образовању објашњавају доминантним утицајем социоекономских детерминанти, према другом, социокултуролошком, социјалне неједнакости у образовању разматрају се преко свеукупности утицаја социјалних и културних детерминанти.

Е. Диркем (E. Durkheim) сматра да васпитање помаже појединцу да стекне знање и да развије одређене вештине потребне за обављање будућег занимања. Та функција је посебно значајна у индустријском друштву са сложеном и специјализованом поделом рада. Васпитање је средство којим друштво припрема „у срцу деце битне услове сопствене егзистенције”. Дакле, васпитање има за циљ да код појединца ствара и развија одређени број физичких, интелектуалних и моралних стања која од њега траже и политичко друштво у целини и посебна друштвена група (каста, класа, породица, професија) за коју је намењено.⁶ Т. Парсонс (T. Parsons) школу види као мост између породице и друштва као целине, јер она припрема дете за његову улогу одраслог. Док се у породици према детету поступа у складу са партикуларистичким мерилима, у ширем друштву се према појединцу односи и о њему се суди према универзалистичким нормама које се примењују на све припаднике друштава, независно од родбинских веза. Статус детета је у породици приписан, одређен рођењем, док је статус у животу одраслог, посебно у индустријским друштвима, углавном стечен (статус по занимању). Тако појединац прелази пут од партикуларистичких норми и приписаног статуса у породици до универзалистичких норми и постигнућа статуса друштва одраслих. Школа припрема младе људе за тај прелаз.⁷ За друштвени положај појединца значајна је улога школе (школовања), а та улога се састоји у одабиру најспособнијих и њиховом припремању за преузимање одговарајућих улога у друштву у зависности од њиховог образовног постигнућа. Образовни систем је важан механизам којим се врши избор појединца за будуће улоге у друштву.

С функционалног становишта образовање је разумни метод расподеле људи у складу са њиховим вредностима – најспособнији добијају најбоље награђиване дужности (послове). С друге стране, школе доприносе стварању повољних услова за узлазну мобилност, уколико у образовним установама

6 Dirkem, E. (1981) *Vaspitanje i sociologija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, str. 40-41.

7 Haralambos, M. and Holborn, M. (2002) *Sociologija. Teme i perspektive*, Zagreb: Golden marketing, str. 779.

људе оцењују по њиховим достигнућима, независно од класне припадности, расе и пола. На тај начин, присталице функционализма подвлаче позитивну улогу образовања у друштву, обраћајући пажњу на важније унутрашње функције образовања, какве су социјализирајућа и интегративна.⁸ Повезивање образовног система са системом друштвене стратификације карактеристично је за К. Дејвиса и В. Мура (К. Davis and W. Moore) који сматрају да је образовање средство расподеле улога. Друштвена стратификација је механизам који осигурава да се најдаровитији и најспособнији појединци друштва распореде на положаје који су за друштво функционално најважнији. С обзиром на то да се за те положаје везују високе награде, оне делују као подстицај. Дејвис каже да је систем школовања „полигон за искушавање способности и, према томе, средство одабира за постављање људи на различите статусе у складу с њиховим способностима”.⁹

Функционалисти неједнакости у образовању интерпретирају на различите начине. Говори се о различитим програмима и квалитету наставе, тако да се ученици пореклом из различитих друштвених слојева неједнако подстичу и охрабрују за настављање школовања. Неки интерпретатори ослањају се на „теорију етикеције”¹⁰, тако да тврде да неједнак школски успех и различите образовне аспирације у великој мери произлазе из охрабрења или разочарења које изазива суд учитеља код ученика, из приписане етикете „способног” или „неспособног”, па ученик временом навикава на овакву етикету. Наставничково понашање и очекивање утичу на слику коју ученик ствара о себи, на његову мотивацију и жељу за учењем.

Овај приступ указује на то да родитељи ученика и сами ученици имају веома различита очекивања, аспирације и мотиве успешности у зависности од њиховог социјалног порекла. Ове разлике објашњавају се психолошким узроцима. Менталитет, тежња за социјалном промоцијом и друштвеним успехом је интензиван код средњих и виших слојева, док код нижих слојева изостаје. Аспирације, мотив за постигнућем, жеља да се постигну високе оцене нису одлика менталитета људи из нижих слојева, тако да их родитељи не преносе својој деци. С друге стране, припадници средњих и виших слојева имају развијен мотив борбености, жељу

8 Сорокина, Д. Н. (2004) *Образование в современном мире (социологический анализ)*, Москва: „Економика и финансы”, стр. 15.

9 Haralambos, M. and Holborn, M. нав. дело, стр. 780.

10 Значајан представник ове теорије (label theory) је Х. С. Бекер (H. S. Becker).

за друштвеним успехом, које преносе својој деци, тако да она постају ученици са тежњом за што бољим школским успехом.

Оригинално *културолошко објашњење* образовних постигнућа, улоге образовања у друштву, а посебно друштвених механизма школске неједнакости понудила је теорија образовног капитала. Почеци овог теоријског приступа могу се наћи у Бурдијевој (Pierre Bourdieu) и Пасероновој (Jean-Claude Passeron) студији *Наследници: студенти и култура* (1964), а даља разрада проблема културне репродукције у делу *Репродукција: елементи за теорију система образовања* (1970). У теорији образовног капитала критикују се становишта која редукују функцију школе у капиталистичком друштву и тако онемогућавају да се схвате непосредни и невидљиви механизми репродукције друштвеног раслојавања путем школе. Постојање економских и социјалних баријера не сматра се јединим узроком неједнакости у образовању, баријере нису довољне ни за тумачење репродукције, као и поделе рада на умни и физички путем школе.¹¹ Теоретичари ове провенијенције критикују оне социологе који интегрисху научно закључивање и владајућу идеологију, замењујући анализу узрока неједнакости њеном осудом, спречавајући на тај начин разумевање механизма дате репродукције. Бурдије и Пасерон у својој интерпретацији иду даље од прости констатације неједнакости и њене осуде, као и од констатације да су неједнакости последица капитализма.

Бурдије и Пасерон сматрају да је важна функција образовног система културна репродукција која репродукује културе „владајућих класа”. Висока вредност која се приписује доминантној култури у друштву као целини потиче из способности моћних да другима наметну своју дефиницију стварности. Аутори говоре о доминантној култури као о културном капиталу, јер се она може, путем образовног система, превести у богатство и моћ. Културни капитал није равномерно распоређен у класној структури и то је главни разлог класних разлика у образовним постигнућима. Ученици из виших класа имају уграђену предност, јер су од почетка социјализовани у доминантну културу. Бурдије и Пасерон сматрају да успех у школском образовању зависи од васпитања које је стечено у првим годинама живота. Школско образовање се једноставно гради на том темељу, не почиње од почетка него претпоставља неке већ постојеће вештине и знања. Деца из владајућих класа су у предности,

11 Fragudaki, A. (1994) Теорије о друштвеним неједнакостима у школи, *Теме* бр. 1-2, Ниш: Универзитет у Нишу, стр. 83.

јер су усвојила вештине и знања током предшколских година. Она поседују кључ за дешифровање порука које добијају у школи – „поседују шифру поруке”.¹²

Према поставкама теорије културне депривације неједнакости у образовању су резултат разлика између самих поткултура класа/слојева којима ученици припадају. Посебно се наглашава значај поткултуре, норми и вредности друштвених класа/слојева за успех у образовном систему. Разлике у навикама, укусима, ставовима, приоритетима и језику су неки од многих културних услова који отежавају ученицима из сиромашних породица да постигну успех у школи (Hupman, Bernstein, Bourdieu, Willis), док истицање вредности средње класе у школама олакшава ученицима који долазе у школу са таквим вредностима да одговоре на захтеве школовања.¹³

*Резултати истраживања –
анализа и интерпретација*

*Социјално порекло студентске омладине и избор студијских програма високих школа
струковних студија*

Социјално-економски положај породица утиче на избор високих школа и образовна постигнућа студената, али и на дугорочност њихове образовне оријентације. Полази се од претпоставке да релативно сигурније економске прилике у породици и амбиције родитеља пружају значајан подстицај и средства да задрже децу на академском путу после завршене средње школе. Наиме, аспирације деце за високим образовањем, чији су родитељи на вишим позицијама социјалне лествице, не смањују се под утицајем економских (не)прилика и промена. Насупрот томе, деца из породица нижег социјалног статуса може недостајати мотивација да наставе са високим образовањем због лоших материјалних прилика, а могу се суочити са већим финансијским теретом када доносе одлуку да ли ће наставити образовање на високошколском нивоу. Али, претпоставка је да ће и деца родитеља нижег социјалног статуса настојати да путем образовања остваре своје професионалне и животне аспирације, односно да побољшају свој социјални положај. Млади људи, пролазећи кроз образовне институције у друштву, добијају

12 Haralambos, M. and Holborn, M. нав. дело, стр. 837.

13 Gamoran, A. (2001) American Schooling and Educational Inequality: A Forecast for the 21st Century, *Sociology of Education* (Extra Issue: Current of Thought – Sociology of Education at the Dawn of the 21st Century) Vol. 74, Washington: American Sociological Association, pp. 143-144.

различите образовне акредитиве, који имају трајне последице на њихов живот.¹⁴

Професионални успех зависи од образовних постигнућа и примарна је димензија социјалне стратификације у развијеним друштвима. Образовне институције у друштву описују се као „машине за сортирање”¹⁵, јер имају одлучујућу улогу у институционалном уређењу друштва и стратификацији. Свака нова генерација пролази кроз образовне институције и излази као нови слој високообразоване популације, чије се перспективе као одраслих људи битно разликују у зависности од диплома које су стекли у тим институцијама. Тако образовање, за овај део студентске омладине, представља значајан канал социјалне покретљивости у правцу виших друштвених позиција. Дакле, полазећи од претпоставке да породице бољег социоекономског стања не стварају само повољније материјалне услове, већ и богатији образовно-културни амбијент опредељењем да инвестирају у образовни и културни развој своје деце¹⁶, дошло се до неких емпиријских показатеља стварног стања, односно неких ставова студената који указују на њихове образовне, професионалне и животне аспирације.

Неједнаки ресурси (социјални, економски, културни) који су детерминисани социјалним пореклом пружају различите могућности студентској омладини у процесу школовања и образовања. „Социоекономски положај, односно статус младих, представља позадину за развојне исходе појединаца и обликовање њихове вриједносно-ставовске структуре, при чему је родитељско улагање времена, финансијских ресурса и људског капитала у облику властитог знања и познанстава значајна компонента актуалног и будућег друштвеног положаја младих.”¹⁷ У том смислу, социоекономски и културни елементи породичног живота могу се посматрати као облик социјалног, економског и културног капитала. Истраживање указује на то да се концепт социјалног порекла може искористити за разумевање разлика међу припадницима одређених

14 Kerckhoff, A. C. (2001) Education and Social Stratification Processes in Comparative Perspective, *Sociology of Education* (Extra Issue: Current of Thought – Sociology of Education at the Dawn of the 21st Century) Vol. 74, Washington: American Sociological Association, pp. 3-18.

15 Spring, J. (1976) *The Sorting Machine*. New York: David McKay.

16 О утицају материјалног статуса на културни живот и потребе студената више видети у: Mrđa, S. (2011) *Kulturni život i potrebe studenata u Srbiji*. Beograd: Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, стр. 44-108.

17 Ilišin, V. i drugi (2013) *Mladi u vremenu krize*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja i Friedrich Ebert Stiftung, стр. 15.

друштвених група (слојева) приликом избора студијских програма високих школа струковних студија.

На основу прикупљених података из емпиријског истраживања 2009. године може се указати на основна обележја социјалне структурисаности студентске омладине на овом нивоу школовања, анализирајући генерацијске кохорте (генерације родитеља и прародитеља), односно генерације које се налазе или су се налазиле у радном процесу у току бурних година распада СФРЈ и после, у току постсоцијалистичке трансформације Србије.

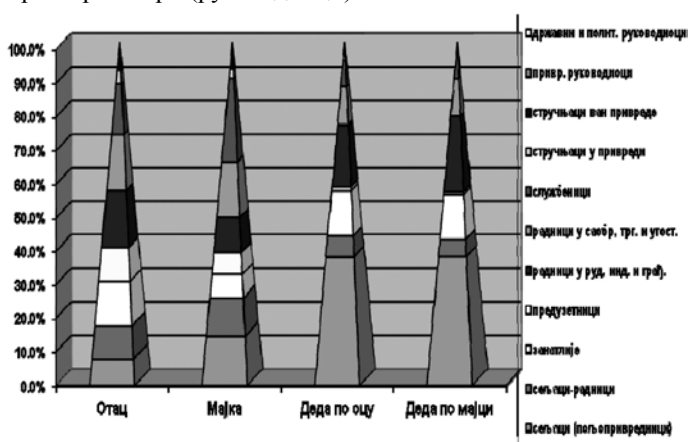
Занимање	Отац		Мајка	
	Број	(%)	Број	(%)
Сељак (пољопривредник)	73	7,4	120	12,2
Сељак-радник	94	9,5	93	9,4
Занатлија	124	12,6	57	5,8
Предузетник	95	9,6	52	5,3
Радник у рударству, индустрији и грађевинарству	159	16,1	87	8,8
Радник у саобраћају, трговини и угоститељству	159	16,1	134	13,6
Службеник	140	14,2	202	20,5
Стручњак у привреди	37	3,8	23	2,3
Стручњак ван привреде	57	5,8	57	5,8
Привредни руководиоцац	17	1,7	5	0,5
Државни и политички руководиоцац	7	0,7	4	0,4
Missing	23	2,3	151	15,3
Укупно	985	100,0	985	100,0

Табела 1. Занимање очева и мајки студената високих школа струковних студија

Резултати истраживања (Табела 1) показују да постоји социјална диференцираност студентске омладине, која се испољава кроз специфичну дистрибуцију генерације родитеља студената високих школа струковних студија по појединим занимањима. Највећа је заступљеност очева радника 32,2% (16,1% радника у рударству, индустрији и грађевинарству и 16,1% радника у саобраћају, трговини и угоститељству), а најмања је заступљеност очева државних и политичких руководиоца (0,7%).

Социјално порекло студентске омладине сагледано је кроз призму, односно димензију социопрофесионалне припадности две генерације (Графикон 1). Док је у генерацији прародитеља база пирамиде веома широка (велико присуство пољопривредника и радника) са извесним одступањима (радници-сељаци и предузетници), средишњи део знатно сужен (службеници и стручњаци), а врх пирамиде је сасвим близу нултој вредности (привредни, државни и политички руководиоци), у генерацији родитеља је изглед пирамиде знатно другачији; уска база пирамиде (пољопривредници

и сељаци-радници) проширује се најпре благо (занатлије и предузетници), а касније све више достижући максимум (радници код очева и службенице код мајки), да би се средишњи део пирамиде постепено сужавао (стучњаци) и знатно смањено врх пирамиде (привредни, државни и политички руководиоци), добивши вредност око јединице. С обзиром на уочену тенденцију кретања навише – ка вишим позицијама на социјалној пирамиди кроз генерације (прародитељи-родитељи), будући изглед треће пирамиде (генерација студената) требало би да има уску базу (пољопривредници), широки средишњи део (службеници и стручњаци) и благо проширени врх (руководиоци).

Графикон 1. Занимање родитеља и прародитеља студената високих школа струковних студија

Тестирање хипотезе о утицају социјалног порекла студентске омладине на избор студијских програма високих школа струковних студија показује која је од социјалних група најзаступљенија на појединим студијским програмима. На техничком студијском програму у највећој мери заступљена су деца радника у рударству, индустрији и грађевинарству (18,2%); на васпитачком студијском програму деца радника у саобраћају, трговини и угоститељству (17,3%) и службеника (17,3%); на пословном студијском програму деца радника у рударству, индустрији и грађевинарству (25,5%); на технолошком студијском програму деца радника у рударству, индустрији и грађевинарству (19,4%); на медицинском деца радника у саобраћају, трговини и угоститељству (31,8%); на текстилном студијском програму деца радника у рударству, индустрији и грађевинарству (24,2%). На пољопривредном студијском програму најзаступљенија су деца занатлија, радника у саобраћају, трговини и угоститељству, службеника (по 16,7%) и сељака (пољопривредника) – 13,9%; на економском студијском програму

деца стручњака у привреди (20%) и стручњака ван привреде (16,7%); на инжењерском студијском програму деца радника у саобраћају, трговини и угоститељству (33,3%), што је и највећа заступљеност деце неке од социопрофесионалних група на неком од студијских програма високих школа. На железничком студијском програму највеће процентуално учешће имају деца радника у саобраћају, трговини и угоститељству (24,2%) и радника у рударству, индустрији и грађевинарству (24,2%), а на примењеном студијском програму најзаступљенија су деца радника у саобраћају, трговини и угоститељству (32,4%).

Доминантну заступљеност на студијским програмима високих школа струковних студија имају деца радника у саобраћају, трговини и угоститељству (6), радника у рударству, индустрији и грађевинарству (4) и службеника (2), док су деца занатлија и стручњака у привреди доминантно заступљена на једном студијском програму. Дакле, постоји висока социјална диференцираност високих школа струковних студија и јасно издавајање веће заступљености студената који су пореклом из нижих и средњих друштвених слојева. На овај начин је и претпоставка да студенти високих школа струковних студија претежно бирају оне студијске програме који су најближи њиховом социјалном статусу, односно социјалном статусу њихових родитеља (са израженим аспирацијама за узлазним кретањем на социјалној лествици) потврђена.

Улога образовања из перспективе студентске омладине: образовне, професионалне и животне аспирације

Важност избора образовања (студијског програма), односно струке и занимања произлази из важности рада за појединца и друштво. Рад је за човека и потреба и нужност, он у њему свестрано испољава суштинске снаге свога бића, развија и усавршава своју личност, постиже друштвену афирмацију и обезбеђује себи и својима материјална средства потребна за живот. Највећи део свог живота човек проведе у занимању, од којег зависи успех и лично задовољство и зато није свеједно које ће то занимање бити и шта ће му оно донети. Избор занимања је једно од три питања које човек решава у току живота: питање успостављања правилног односа између себе и других људи, питање занимања и питање љубави и брака.¹⁸

18 Adler, A. (1984) *Poznavanje čoveka*. Novi Sad: Matica srpska i Beograd: Prosveta, str. 235.

Образовна аспирација се обично односи на оријентацију појединца (или групе) према неком циљу који се тиче образовања и који је увек жељен, а *професионална аспирација* је снажна жеља појединца да се бави оним занимањем за које сматра да је вредно, односно идеално за њега. То значи да се аспирација обично односи на оријентацију појединца, или групе, према неком професионалном циљу који је увек жељен. *Жеља* за одређеним занимањем јесте позитиван однос емоционалне природе у којем постоји само приближно познавање оног што се жели и услова да се до њега дође. Ако притом и постоји неко познавање циља, често не постоји познавање метода и средстава да се он достигне. Жеља у том случају не укључује практичну акцију.¹⁹ *Очекивање* је процена појединца о вероватном остварењу циља, односно мање или више прецизна процена о могућности остварења одређеног занимања или професионалног статуса. За разлику од професионалне аспирације, где је циљ увек жељен, код професионалних очекивања предмет очекивања не мора бити жељен.

Потпуније сагледавање социјалних функција образовања може се остварити истраживањем аспирација, очекивања и мотива студентске омладине приликом избора студијских програма високих школа струковних студија. Студенти обухваћени истраживањем најчешће су као мотив за избор студијских програма високих школа струковних студија навели своје *способности и интересовања* (16,0%). Скоро сваки осми студент је навео да је изабрао високу школу струковних студија због мишљења да је *много „лакше“ завршити високу школу струковних студија* (11,6%) у односу на факултет и академске студије. Ова два модалитета одговора још више добијају на значају када им се прикључи процентуални удео студената који су навели и један и други разлог као мотив за избор студијских програма високих школа струковних студија (10,9%), што чини 38,5% студената обухваћених истраживањем. Остали мотиви за избор високе школе су нешто мање заступљени као: *близина високе школе месту становања студената* (9,0%), *могућност да се брже запосли* (8,4%), *трошкови студирања* (7,9%) и *успех у средњој школи* (6,2%). Међутим, када се овим појединачним разлозима (мотивима) додају и њихове комбинације добија се много већа заступљеност мотива попут: *краће време студирања* и *трошкови студирања*. Фреквенције одговора студената указују да *постоји прагматична образовна и животна оријентација студената приликом избора*

19 Ђурић, Т. (1990) *Професионална интересовања и избор занимања*, Ваљево: „Милић Ракић“, стр. 17.

студијског програма, да бирају „позив” у складу са својим способностима и интересовањима, да су припремљени да иду „краћим” образовним путем који не захтева најбољи школски успех, велике напоре и трошкове, али зато омогућава брже запошљавање.

Избором одређеног студијских програма високих школа струковних студија студенти теже да остваре своје образовне аспирације, али и да учине достижним одређене животне циљеве. Шта очекују од образовања, колико им оно у томе може помоћи? Очекивања студената у вези са изабраним образовним путем (студијским програмом) усмерена су *прагматичном функцијом образовања*. Највећа учесталост одговора студената – да очекују да ће им студије омогућити да постану успешни (20,0%) и да буду материјално обезбеђени (11,5%) упућује на овакав закључак. Осим прагматичне, студентска омладина перципира и *социокултурну улогу образовања* – да постану високообразовани, културни људи (9,9%), потом *социопрестижну улогу* – да имају одговарајући социјални статус (6,8%) и *професионалну улогу* – да имају добру професију (3,6%). Мањи број студената очекује од високих струковних студија да им омогуће запошљавање у иностранству (4,0%), да пријатно проведу време (2,5%), да продуже породичну традицију (1,1%), да одложе служење војног рока (0,8%) и да доприносе бољем развоју младих и да раде посао који воле (0,6%).

Компарација очекивања и материјалног положаја студената и вредност хи-квадрат теста ($p=0,003$) показују да постоји статистички значајна разлика између студената с обзиром на варијабле *материјали положај породице* и *очекивања студената од образовања*. Иако је за све студенте значајно присуство прагматичних очекивања, наглашеност социјално-престижне улоге образовања код оних са нижим и просечним материјалним статусом, а професионалне улоге код оних са вишим материјалним статусом упућује на неколико закључака: (1) студенти који живе у породицама нижег материјалног статуса улогу образовања перципирају као могућност остварења бољег социоекономског статуса, односно као канал узлазне друштвене покретљивости; (2) студенти из породица просечног материјалног статуса теже да остваре бољи социјални статус, да продуже породичну традицију, али и да, због остварења својих циљева, напусте земљу и раде у иностранству; (3) студенти вишег материјалног статуса настоје да га задрже одговарајућим високим образовањем, мада је код њих изражена и извесна егоистичка и хедонистичка животна оријентација. За разлику од њих, студентска омладина која потиче из породица нижег материјалног статуса

амбициозношћу, усмереношћу ка остваривању образовних, професионалних и животних аспирација и циљева, а посебно наглашавањем будуће улоге у развоју других (младих) људи и љубави према послу који ће обављати у будућности, потврђује своју хуманистичку и алтруистичку животну оријентацију – али исто тако и инструменталну и хуманистичку димензију образовања.

Перспективе студентске омладине сагледане су и преко: (1) „слободног” избора образовног пута, (2) професионалних аспирација, односно очекивања студената високих школа струковних студија у вези са обављањем професионалне делатности, (3) аспирација у погледу места становања и (4) перцепције главних проблема младих људи.

(1) С обзиром на то да су могућности појединца да се образује ограничене социоекономским статусом породице или утицајем родитеља, одговори студената високих школа на питање *шта би уписали, уколико би били потпуно слободни у избору високе школе/факултета* осветљавају, с једне стране, задовољство избором и квалитетом образовања у високој школи струковних студија, а с друге, оријентације студената да остваре своје жељене образовне циљеве (када су ослобођени „терета” породичног утицаја), што може бити потврда да њихов избор студијских програма високих школа струковних студија није остварење њиховог жељеног циља.

Резултати истраживања показују да је нешто више од половине студената високих школа струковних студија обухваћених истраживањем (57,1%) остварило своје образовне аспирације, односно да су задовољни својим избором високог образовања. С друге стране, налази се велики број студената који би променио свој избор (42,9%), када би био ослобођен утицаја материјалних прилика у породици, утицаја родитеља, просторних ограничености (доступност школа/факултета). Посебно је наглашена жеља студената да упишу факултет (31,3%), што може бити још једна потврда претпоставке да је избор високе школе струковних студија био алтернатива за настављање школовања у случају неуспелог покушаја да упишу факултет (18,6%).

(2) Професионална очекивања (намере) студената високих школа струковних студија тачније изражавају будућу професионалну структуру и у уској су вези са постојећим могућностима омладине да се припрема за обављање одређених занимања. Остварење професионалних очекивања студената зависи од њиховог социјалног порекла које често има ограничавајуће димензије. Професионалне аспирације могу се

делом сагледати на темељу одговора на питање: *шта планирате после завршене високе школе струковних студија?*

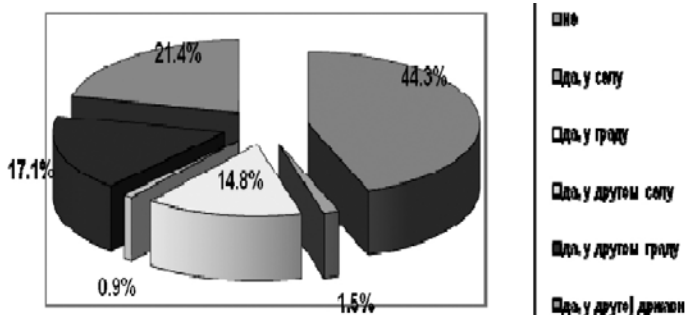
Полазне претпоставке о перспективама студентске омладине која бира високе школе струковних студија темељиле су се на вези између квалитета високог образовања које траје краће (од универзитетског) и већим могућностима запошљавања након завршене високе школе струковних студија. Запошљавање као жељени циљ за омладину не значи само материјалну сигурност, већ и могућност осамостаљења и оснивања сопствене породице. Половина студената обухваћених истраживањем (49,7%) планира да након окончања школовања на некој од високих школа нађе добро плаћен посао. Када се овом процентуалном износу прикључи и део омладине који планира да почне сопствени посао и оснује предузеће (5,5%), да ради као специјалиста (1,2%), као и студенти који желе да оснују породицу и запосле се (0,2%), потом они који желе да иду у иностранство (ради рада и зараде) (7,1%) добија се доминантно присуство аспирација студената које су везане за запошљавање (63,7%) након школовања. С друге стране, није занемарљив број студената који желе да наставе школовање на високим школама и специјализира (30,8%), да стекне друго високо образовање (4,6%) или похађа неки курс (0,2%). Дакле, док трећина студентске омладине обухваћене истраживањем планира да настави школовање након завршетка основних студија на високим школама, две трећине њих намерава да се запосли, што би значило остварење њихових професионалних аспирација.

(3) Студентска омладина своје професионалне циљеве (запошљавање) може да оствари у селу или граду, у земљи или иностранству. Професионални планови студентске омладине уско су повезани са њеним *аспирацијама за променом места становања*. Омладина у слабије развијеним подручјима (посебно селима) жели оно што и омладина у развијеним, само што су њени негативни ставови према запошљавању у таквим срединама и непрофитабилним делатностима изразитији, с обзиром на то да су јој и услови живота неповољнији.²⁰ Омладина која живи у мање развијеним срединама је свесна да своје аспирације не може, због низа разлога остварити, па постаје све сигурнија и одлучнија у намери да напусти завичај. С друге стране, није тешко предвидети опште друштвене, економске, демографске и друге последице које са собом носи склоност и тенденција омладине да одлази са села, из неразвијених општина, градова, али и из земље. Тенденција омладине

20 Mojić, D. (2012) *Između sela i grada. Mladi u Srbiji u prvoj deceniji trećeg milenijuma*, Beograd: Čigolja štampa i Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, str. 73-109.

да одлази из земље изазива низ негативних последица, које могу чинити дисхармоничне елементе у развоју глобалног друштва (старење становништва, депопулација, запуштање обрадивог земљишта и пољопривреде, стагнирање производње и друштвеног развоја, бесперспективност друштва).

Резултати истраживања показују да 44,3% студената високих школа струковних студија не жели у будућности да мења место становања, што може указивати на то да већ имају планове и „решења” како да остваре своје професионалне и животне аспирације, а да не мењају место становања (Графикон 2). За разлику од њих, 55,7% студената обухваћених истраживањем жели да промени место становања, што је и потврда њихове процене да им садашње место становања неће омогућити да остваре своје циљеве, па су због тога више оријентисани на тражење „решења” на другом месту, односно у другој држави.

Графикон 2. Аспирације студентске омладине за променом места становања

Већи број студената жели да напусти земљу и да живи у другој држави (21,4%), док 17,1% жели да живи у граду, 14,8% у другом граду, 1,5% у селу и 0,9% у другом селу. Податак да сваки пети студент високих школа струковних студија жели да напусти земљу је потврда „отворености”, спремности и храбрости младих људи да траже боље услове за живот и рад, чак и у другој држави, уколико их средина у томе ограничава. Резултати истраживања такође указују на преференцију студентске омладине да живи у градским срединама – док 31,9% младих људи жели да живи у граду, само њих 2,4% жели да живи у селу.

Резултати истраживања показују да постоји статистички значајна повезаност између места становања студената током студирања и њихових аспирација за мењањем места становања ($p < 0,05$). Најмање желе да остану у месту становања (41,3% не жели да промени место становања), односно у највећем обиму имају аспирације за миграционим кретањима студенти који живе на селу, док највећу жељу да

остану показују студенти који живе у граду (као подстанари са родитељима, 52,9%). Претпоставка је да је већи део ових студената већ мигрирао, јер њихов подстанарски статус упућује на овакав закључак, тако да се може разумети њихова садашња појачана жеља за просторном стабилизацијом. С друге стране, правац просторног кретања сеоске студентске омладине је веома познат – живети у најближем граду (31,3%) или неком другом граду (7,3%), док су планови за живот у иностранству нешто мање заступљени (16,2%) у односу на градску студентску омладину.²¹ Просторно кретање „на дужу стазу”, у иностранство, најинтензивнија је жеља, а и циљ студената који живе у граду (у својој кући/стану), 26,9%, а нешто мање студената који живе у граду као подстанари са родитељима (23,5%), као и студената који живе као подстанари/сами (18,8%) и оних који живе у студентском дому (19,4%). Дакле, док сеоска студентска омладина боље услове за живот тражи у најближем граду, гајећи илузију о „чарима и могућностима градског живота”, дотле се градска студентска омладина, познавајући „предности живота на градском асфалту” спрема за дужи, захтевнији и тежи пут, за одлазак из земље.

(4) Превелика жеља за напуштањем земље може се сагледати и у контексту *перцепције главних проблема младих људи у Србији* од стране студентске омладине. Студентској омладини није постављен тежак задатак када је требало да укаже на проблеме младих људи, али је било врло тешко да издвоји највише два (па су студенти означавали и више проблема). С обзиром на разнородност проблема које су студенти истицали као главне, може се направити њихова класификација на: а) проблеме у вези школовања, б) проблеме у вези запошљавања (незапосленост), в) стамбене проблеме, г) проблеме у вези склапања брака и д) индивидуалне психолошке карактеристике, које се перципирају као проблематичне. Осим тога, сагледавање и разумевање перципираних проблема младих људи, отежава њихово комбиновање од стране студената, које је потврда њихове сложености и испреплетености.

У случајевима, када студентска омладина наглашава само један проблем младих људи, најзаступљенији је проблем *незапосленост* (29,7%), потом немогућност школовања, због лоших материјалних прилика у породици (14,5%), док се одлагање склапања брака као једини проблем издваја код

21 Марковић-Крстић, С. Сеоска омладина образовном путањом до аутостраде, у: *Од путање до аутостраде. Споменица Јована Ћирића*, приредили Ђорђевић, Б. Д., Костадиновић, Г. А. и Митровић, Р. Љ. (2010), Ниш: ЈУНИР и Универзитетска библиотека „Никола Тесла”, стр. 103-117.

мањег броја студената (1,8%), као и нерешено стамбено питање (1,2%). Најзаступљенији проблеми младих људи који се заједно перципирају (по два) су *немогућност школовања и незапосленост* (29,8%), а знатно мању заступљеност имају заједно перципирани проблеми – *незапосленост и нерешено стамбено питање* (7,2%), *незапосленост и одлагање ступања у брак* (3,4%) и *немогућност школовања и нерешено стамбено питање* (2,0%). Када су студенти наглашавали три и више проблема истиче се *немогућност школовања, незапосленост и нерешено стамбено питање* (4,6%), али и одсуство мотивације, незрелост, неодговорност, непостојање жеље за учењем, нерад, употреба алкохола и дроге (3,0%).

Анализа учесталости перципирања појединачних или вишеструких проблема младих људи од стране студентске омладине, иако отежана *разуђеношћу и мултипликативношћу перципираних проблема*, показује доминантно присуство два: *незапослености и немогућности школовања*. Студенти високих школа струковних студија у потпуности „региструју” импулсе који долазе из њиховог ближег или даљег друштвеног окружења, тако да покушавају да дају адекватне „одговоре”, односно да своје понашање, избор, школовање и деловање прилагођавају захтевима средине у којој живе. У том смислу, проблем немогућности школовања због лоших материјалних прилика у породици покушавају да реше избором високих школа које им пружају велике „шансе” на професионалном, али и социјалном плану, а поред тога, школовање у њима краће траје (па се самим тим смањују и материјална улагања породица). Да би избегли актуелни проблем – *незапосленост*, ови млади људи бирају високе школе које им пружају довољно стручних знања и вештина које су важне за обављање будућег занимања, а које им омогућавају брже запошљавање, односно брже укључивање у радни процес, како у производним, тако и у непроизводним делатностима. И не само то – омогућавају им и самосталност, материјалну сигурност, професионалну и социјалну покретљивост која води ка вишим друштвеним позицијама и најзад – *остварењу њихових животних аспирација у земљи Србији*.

Закључак

Емпиријски налази који се односе на промене система високог образовања у Србији на почетку новог миленијума, социјално порекло, избор студијских програма и аспирације студентске омладине потврдили су претпоставке да је социјално порекло значајна детерминанта избора студијских програма високих школа струковних студија, али и образовних,

професионалних и животних аспирација и оријентација студентске омладине. Наиме, студентска омладина, приликом избора образовања, има рационализован приступ школовању и није вођена само својим аспирацијама. Тако профитабилна занимања постају циљ коме тежи студентска омладина, јер пружају веће могућности за остварење материјалне сигурности и напредовање на социјалној лествици.

Очекивања студената у вези са изабраним образовним путем (студијским програмом) усмерена су прагматичном функцијом образовања. Студенти највише очекују да ће им студије омогућити да постану успешни и да буду материјално обезбеђени. Осим прагматичне, студентска омладина перципира и социокултурну, потом социопрестижну и професионалну улогу образовања. Иако је за све студенте значајно присуство прагматичних очекивања, наглашена је и социопрестижна улога образовања код оних са нижим и просечним материјалним статусом, а професионална улога код оних са вишим материјалним статусом. Међутим, значајне разлике међу њима постоје када је у питању социокултурна улога образовања – скоро троструко више студената из породица исподпросечног материјалног статуса, у односу на оне који потичу из породица изнадпросечног материјалног статуса, истакло је да ће им образовање омогућити *да постану високообразовани, културни људи*. Такође, студенти који потичу из породица исподпросечног и просечног материјалног статуса у већој мери истичу да им образовање омогућава (двоструко и троструко више од студената који потичу из породица изнадпросечног материјалног статуса) *постизање одговарајућег социјалног статуса*. Дакле, социјална репродукција и успех у образовању нису узајамно искључиви процеси: кроз образовање се не промовише само постигнуће, већ и социјална репродукција (кроз постигнуће и избор студијских програма).

Студентска омладина у потпуности препознаје импулсе који долазе из њеног друштвеног и културног окружења, тако да се својим избором школовања прилагођава захтевима радне и животне средине и тиме настоји да компензује неповољни друштвено-економски положај. Дакле, студенти настоје да избором студијских програма високих школа струковних студија остваре своје образовне, професионалне и животне аспирације – да успешно примењују стечена знања у професионалном и свакодневном животу и да тако достигну жељени друштвено-економски положај. Притом, високо вреднујући образовање, студентска омладина образовну селекцију кроз изузетне резултате у учењу сматра јед-

ном од значајнијих могућности за већу узлазну социјалну мобилност успешних.

ЛИТЕРАТУРА:

Adler, A. (1984) *Poznavanje čoveka*, Novi Sad: Matica srpska i Beograd: Prosveta.

Gamoran, A. (2001) American Schooling and Educational Inequality: A Forecast for the 21st Century, *Sociology of Education* (Extra Issue: Current of Thought – Sociology of Education at the Dawn of the 21st Century) Vol. 74, Washington: American Sociological Association, pp. 135-153.

Dirkem, E. (1981) *Vaspitanje i sociologija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Ђурић, Т. (1990) *Професионална интересовања и избор занимања*. Ваљево: „Милић Ракић”.

Ilišin, V. (2008) Skica za sociološki portret zagrebačkih studenata: uvod u istraživanje hrvatskih studenata danas, u: *Sociologija i prostor*, vol. 46, 3/4 (181/182), str. 221–240. (http://hrcak.srce.hr/index.php?show=toc&id_broj=2768) (приступ, фебруар 2014).

Ilišin, V. i drugi (2013) *Mladi u vremenu krize*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja i Friedrich Ebert Stiftung, (http://www.idi.hr/images/stories/publikacije/mladi_uvk.pdf) (приступ, фебруар 2014).

Kerckhoff, A. C. (2001) Education and Social Stratification Processes in Comparative Perspective, *Sociology of Education* (Extra Issue: Current of Thought – Sociology of Education at the Dawn of the 21st Century) Vol. 74, Washington: American Sociological Association, pp. 3-18.

Марковић-Крстић, С. (2010) *Социјално порекло студентске омладине, успех у школовању и избор студијских програма високих школа струковних студија*, докторска дисертација, Филозофски факултет, Универзитет у Нишу, Ниш.

Марковић-Крстић, С. Сеоска омладина образовном путањом до аутостраде, у: *Од путање до аутостраде. Споменица Јована Ђурића*, приредили Ђорђевић, Б. Д., Костадиновић, Г. А. и Митровић, Р. Љ. (2010), Ниш: ЈУНИР и Универзитетска библиотека „Никола Тесла”.

Мојић, Д. Образовани и незапослени: обlikовање радних биографија младих, у: *Mladi – naša sadašnjost. Istraživanje socijalnih biografija mladih u Srbiji*, приредила Tomanović, S. i drugi (2012), Beograd: Čigoja štampa i Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu.

Мојић, Д. (2012) *Između sela i grada. Mladi u Srbiji u prvoj deceniji trećeg milenijuma*. Beograd: Čigoja štampa i Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu.

Mrđa, S. (2011) *Kulturni život i potrebe studenata u Srbiji*, Beograd: Zavod za proučavanje kulturnog razvitka. (<http://www.zaprokul.org>).

rs/media/document/c29ad8a6f20e446697593a2627add023.pdf) (приступ, фебруар 2014).

Сорокина, Д. Н. (2004) *Образование в современном мире (социологический анализ)*, Москва: „Економика и финанси”.

Spring, J. (1976) *The Sorting Machine*, New York: David McKay.

Fragudaki, A. (1994) Теорије о друштвеним nejednakostima u školi”, *Теме* br. 1-2, Niš: Univerzitet u Nišu.

Haralambos, M. and Holborn, M. (2002) *Sociologija. Теме i perspektive*, Zagreb: Golden marketing.

Suzana Marković Krstić

University of Niš, Faculty of Philosophy – Sociology Department, Niš

EDUCATIONAL ASPIRATIONS OF THE STUDENTS IN SERBIA

Abstract

In this paper we present results of an empirical research study conducted in 2009 on a sample of 985 students from 30 vocational study groups, located in 28 cities in Serbia. The aim of the study was to establish a relationship between individual elements of the social background of students from the colleges for professional studies and their educational, professional and life aspirations. The research has shown that there is a high social differentiation in colleges for professional studies, and a clear indication of greater representation of students originating from the lower and middle social strata. In this sense, for this generation of young people, higher education levels should not only facilitate acquisition of knowledge necessary to perform complex tasks, but also provide a social function in relation to the generation of their parents (workers) and grandparents (farmers). Determination of the social background has served as a plea for the „discovery” of perspective and aspirations of students in regard to their future.

Key words: *higher education, college of professional studies, students, educational aspirations*